

Samhold etter en katastrofe

En undersøkelse av samholdet i Gjerdrum etter leirskredet i 2020

Oskar Hellesø-Knutsen

Lillestrøm videregående skole

Forord

Gjennom forskningsprosjektet har jeg lært mye om fag og teori, psykologi og sosiologi, men også mye om mitt eget lokalsamfunn. Gjennom en intensiv periode med arbeidet har jeg lært mer om mitt eget lokalmiljø på et par uker enn jeg trodde var mulig. Dette prosjektet hadde likevel ikke vært mulig å gjennomføre alene.

Jeg vil få takke de flotte lærerne mine Ingrid Krogh Nøstdal og Øyvind Skaarer for god hjelp og tett oppfølging gjennom hele perioden. At det alltid har vært noen tilgjengelig for å hjelpe til, har virkelig løftet hundre kilo av skuldrene mine og gjort arbeidsprosessen mye enklere. Jeg vil også takke Øivind Bratberg for god veiledning og gode innspill.

Jeg vil takke Anders Østensen og Tine Jensen som stilte som intervjuobjekter i forskningen min, med kunnskap og erfaringer. Deres hjelp har vært uvurderlig i arbeidet mitt.

Til slutt vil jeg at du som leser skal tenke over hva konsekvensene av skredet i Gjerdrum faktisk var. Det er lett å distansere seg fra saken i en slik teoretisk forskningsartikkel, og derfor er det viktig å huske på at dette er en virkelig hendelse med virkelige konsekvenser som har endret livet til mange mennesker. De berørte er ikke bare tall og statistikker. De er Marita, Anna, Odd Steinar og mange flere.

Oskar Hellesø-Knutsen

Innhold

1. Introduksjon.....	4
1.1 Bakgrunn	4
1.2 Om kommunen.....	4
1.3 Problemstilling	5
1.4 Hva har skjedd?.....	5
2. Teori og tidligere forskning.....	6
2.1 Teori	7
3. Metode og forskningsetikk.....	9
3.1 Metode og metodevalg	9
3.2 Forskningsetikk – etiske vurderinger	10
4. Datainnsamling – intervju	10
4.1 Intervju med Anders Østensen	11
4.2 Intervju med Tine Jensen.....	12
5. Analyse og drøfting.....	14
5.1 Tidlig samhold, forverring over tid	14
5.2 Større skiller mellom grupper – «det er på tide å gå videre»	15
5.3 Tidlig psykososial oppfølging forebygger konflikt	15
5.4 Arbeidet med skredgropa har forverret samholdet	16
5.5 Skredet har skapt et positivt bilde av Gjerdrum utad	17
5.6 For lite fokus på mennesker i beredskapsarbeid.....	17
6. Konklusjon	18
Referanser.....	19
Vedlegg	20

1. Introduksjon

1.1 Bakgrunn

Natt til 30. desember 2020, i boligfeltet Nystulia på Gjerdrum, gikk det største kvikkleireskredet i Norge i nyere tid. Ti personer og et ufødt barn mistet livet i raset, ti personer ble fysisk skadd. Rundt 200 personer mistet hjemmet sitt. Omtrent 1600 personer ble evakuert og et område på 300 ganger 700 meter raste ut. 14 boliger bestående av 31 boenheter ble tatt av skredet.

I den akutte fasen etter raset var fokuset å drive redningsarbeid i rasområdet med helikoptre, mens de evakuerte ble sendt til hoteller i Lillestrøm og på Gardermoen. Infrastrukturen i Gjerdrum ble i stor grad satt ut av spill, og barneskole, lokalt næringsliv, vann og avløp ble satt ut i kort og lang tid. Det ble raskt avklart at ti personer var savnet. Den 5. januar 2021, en uke etter skredet, avsluttet politiet redningsaksjonen i området, og ga dermed opp søket etter overlevende. Den siste av de savnede ble funnet i skredområdet 22. mars 2021.

Etter raset ble det satt ned et ekspertutvalg for å se på årsakene til raset. Erosjon i Tistilbekken i nærheten ble pekt på som hovedårsaken til raset (NOU 2022: 3 På trygg grunn - Bedre håndtering av kvikkleirerisiko, 2022). Menneskelig aktivitet i området hadde ført til raskere erosjon enn normalt i slike områder. Utvalget var allikevel tydelige på at de ikke ville dele ut skyld, da de mente dette var uklart og ikke et mål med arbeidet. I februar 2022 ble Gjerdrum kommune likevel siktet av Øst-Politidistrikt for manglende oppfølging av varsler over 13 år. I november 2022 ble saken mot kommunen henlagt av statsadvokaten som mente at kommunen ikke kunne holdes strafferettslig ansvarlig. I tiden etter skredet satte kommunen i gang arbeidet med en plan for hva skredgropa og de gjenværende boligene skulle brukes til.

1.2 Om kommunen

Gjerdrum kommune har per 2023 7 285 innbyggere, der flesteparten av innbyggerne er bosatt i området Ask/Grønlund. Kommunen ligger plassert omtrent midt mellom Oslo lufthavn på Gardermoen og Oslo, og grenser til Lillestrøm, Nittedal, Nannestad og Ullensaker. Gjerdrum har over en lang periode hatt en stor befolkningsvekst, og har lenge vært en av de kommunene i Norge med høyest vekst. I 2022 hadde kommunen en spesielt høy befolkningsvekst på 4,2 %, som gjorde Gjerdrum til en av de raskest voksende kommunene i Norge det året (NRK, 2023). Dette skjedde etter at befolkningstallet gikk ned i Gjerdrum i 2021. Barn og unge utgjør omtrent en fjerdedel av hele befolkningen. Kommunen har seks barnehager, to

barneskoler og en ungdomsskole. Fra 2011 til 2023 har kommunen hatt en befolkningsvekst på 20% (SSB, 2023).

1.3 Problemstilling

Skredkatastrofen i Gjerdrum påvirket umiddelbart hele lokalsamfunnet. Både ved at lokalsamfunnet i stor grad ble rammet fysisk, men òg at en stor del av innbyggerne ble evakuert. En av kommunens barnehager trengte midlertidige lokaler, kommunale omsorgsboliger forsvant i raset og sykehjemmet samtidig med covid-19-utbrudd måtte evakuere. Alle kjente noen som var direkte berørt. Etter den akutte fasen endret situasjonen seg gradvis. De fleste av de evakuerte fikk flytte hjem igjen, politi og media ble borte og skredområdet ble mindre fysisk synlig. For de fleste gikk nå livet over i en annen fase. Ideen til forskningsprosjektet mitt oppsto etter egne observasjoner og erfaringer fra lokalsamfunnet.

Jeg opplevde selv hvordan samholdet ble sterkere og at lokalsamfunnet ble knyttet tettere sammen i tiden etter katastrofen. Jeg så også hvordan kommunen ble framstilt som «bygda med det store hjertet» der innbyggerne passer på hverandre. Samtidig, to år etter, har jeg også observert hvordan samholdet og forholdet mellom innbyggerne har surnet over tid, og at det har blitt større avstand mellom grupper av innbyggerne. Dette har blitt tydelig gjennom diskusjoner mellom innbyggere, blant annet i sosiale medier og gjennom mediedekning og politisk arbeid i kommunen. ***Jeg ville derfor undersøke hvordan lokalsamfunnet i Gjerdrum konkret har blitt påvirket av skredet, og hvilken effekt katastrofen har hatt på samholdet over tid. Jeg ville også se på hva som kan forhindre at det oppstår konflikt etter en krise.***

1.4 Hva har skjedd?

Gjennom nyhetssaker og mediedekning kan vi få et godt innblikk i hvilke problemstillinger og diskusjoner som eksisterer i lokalsamfunnet. Det er også flere sentrale hendelser etter katastrofen som kan ha hatt påvirkning på lokalsamfunnet.

Tidlig etter skredet ble det klart at området var i en kjent risikosone med fare for skred. I 2008, bare et drøyt år etter de første boligene i Nystulia var ferdigstilt mottok kommunen det første varselet fra hydrolog Steinar Myrabø (Aasdalen & Bakken, 2022). Det ble også avholdt et møte mellom kommunen, flere grunneiere, golfbanen, Norges Geotekniske Institutt (NGI) og Naturvernforbundet i forbindelse med utbyggingen. Over en 13 år lang periode mottok kommunen 12 varsler fra forskjellige hold. I januar 2020 vedtok kommunestyret i Gjerdrum en hovedplan for vann, avløp og vannmiljø. Planen skulle også følge opp tidligere

anbefalinger fra konsultentselskapet Norconsult om å hyre inn en geotekniker for å vurdere sikringstiltak. Det skulle etter planen gjennomføres i 2022-2023.

Rundt sommeren 2021 startet arbeidet med «Veien videre» - reetableringen av skredgroppa. I forbindelse med dette inviterte kommunen til flere innspillmøter med pårørende, direkte rammede, naboer og andre i kommunen (kilde). Dette arbeidet blir gjort samtidig som Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) arbeider med sikringsarbeid i skredgroppa. I forbindelse med dette arbeidet har det oppstått flere diskusjoner i lokalt media. Kommunen har spesielt mottatt kritikk fra grunneiere og Gjerdrum golfklubb (Berg, 2023).

Den 2. februar 2022 avsluttet politiet sin etterforskning av Gjerdrum kommune, og tok da ut siktelse mot kommunen med begrunnelse av mangler om oppfølging av varsler over flere år. Kommunen stilte seg uforstående til siktelsen, og argumenterte med at skyldsgrunnlaget var meget uklart. I november 2022 ble derimot denne siktelsen henlagt av statsadvokaten, med begrunnelse «intet straffbart forhold bevist» (kilde).

Facebook-gruppen *Gjerdrumsportalen* med 7 222 medlemmer, som består av store deler av befolkningen i Gjerdrum, brukes vanligvis for deling av informasjon mellom innbyggere, og andre temaer og diskusjoner som er relevant i lokalsamfunnet. I dagene etter skredet ble denne gruppen brukt til å organisere frivillig arbeid, i form av innsamlingsaksjoner og annen støtte. I tiden etter ble gruppen også en arena for diskusjoner rundt skredet, spesielt om skredgropen og hva som bør skje der.

Den 14. mars 2023 annonserte Gjerdrum kommune på sine hjemmesider en mulig opprettelse av en støttegruppe for innbyggerne i Gjerdrum. Støttegruppen har likhetstrekk med støttegruppen som ble opprettet etter terrorangrepet 22. juli for de berørte. En eventuell støttegruppe vil ikke være organisert av kommunen, men av de berørte selv. Den 30. mars 2023 ble det avholdt et informasjonsmøte om dette.

2. Teori og tidligere forskning

Skredet i Gjerdrum er blitt forsket på helt siden hendelsen oppsto, men mesteparten av dette er forskning rundt årsakene til skredet og beredskapsplanlegging. Det er blant annet satt ned en totalberedskapskommisjon for å se på hvordan beredskapsressurser kan benyttes best mulig. Årsakene til skredet ble utredet i *NOU 2022:3 På trygg grunn – Bedre håndtering av kvikkleirerisiko*. Utvalget skulle også vurdere læringspunkter som kan forebygge slike skredulykker og anbefale tiltak for å hindre lignende hendelser. Det er blitt et større fokus på

risiko knyttet til kvikkleire og beredskap etter skredet, men ikke med et fokus på menneskelige reaksjoner. Det finnes allikevel mye god forskning og teorier på hendelsesmønstre etter større kriser og katastrofer som kan gi relevant kunnskap, også om konsekvensene skredet i Gjerdrum.

2.1 Teori

I et intervju i forbindelse med Verdensdagen for psykisk helse i 2022 forklarer krisepsykolog Heidi Wittrup Djup om hvordan vi påvirkes av krisesituasjoner, og hvordan kriser kan føre til både rosetog og dagnadsånd, men også splittelse og utenforskap (Djup, 2022). Det er en naturlig menneskelig respons å samles sammen og mobilisere sosial støtte etter en ekstrem hendelse. Det kan føre oss til å bygge broer og finne fellesskap der vi ikke gjorde det før. Mennesker er symbolske vesener, så ritualer og markeringer er vanlig å se i tiden etter kriser. Dette så vi blant annet i Gjerdrum med markeringer og fakkeltog etter raset. Samtidig er det naturlig at vi påvirkes mer negativt etter traumatiske hendelser når vi opplever at ressursene våre blir begrenset eller at den psykiske helsen blir forverret. Lokalsamfunnet kan også påvirkes negativt dersom man ikke føler seg forstått eller ivaretatt. I slike situasjoner kan vi danne inngrupper og utgrupper, og vi kan lage sterkere bånd med de vi definerer som medlemmer av inngruppen, som vi ser på som våre egne (Djup, 2022). Samtidig kan vi fiendtliggjøre og mistenkeliggjøre de som tilhører utgruppen. Dette fører til at vi ikke lenger stoler på de som tilhører utgruppen, tilskriver dem dårlige hensikter eller pålegger dem skyld. Ofte har vi slike grupper fra før av med personer vi mener vi har noe til felles med, men fellesskapet vi har med inngruppen og forskjellene med utgruppen kan ofte bli forsterket om vi opplever krisesituasjoner (Djup, 2022).

Lignende funn finner vi også i en artikkel av Krzysztof Kaniasty, professor ved Indiana University of Pennsylvania, som har skrevet flere empiriske og teoretiske artikler om sosial støtte etter kriser (Kaniasty, 2019). I artikkelen påpeker han vanlige prosesser etter en krisesituasjon:

“Two very different, at times conflicting, dynamic processes emerge in their aftermath: the initial outpouring of immense mutual helping and solidarity, followed by a subsequent sense of loss in the quality of interpersonal and community relationships.”

I en artikkel av George A. Bonanno m.fl. om konsekvenser av krisesituasjoner påpekes det også hvordan katastrofer risikerer å påvirke familieforhold, nabolag og lokalsamfunn

(Bonanno, Brewin, Kaniasty, & La Greca, 2010). Her beskrives det også en prosess umiddelbart etter en katastrofe med enorm støtte og hjelpsomhet fra lokalsamfunn, storsamfunn, frivillige og profesjonell støtte. Denne mobiliseringen av sosial støtte i den umiddelbare perioden etter en krise har historisk blitt referert til i sosiologisk katastrofelitteratur som «democracy of distress», «postdisaster utopia» og «heroic and honeymoon phases» (Bonanno, Brewin, Kaniasty, & La Greca, 2010). Det er altså en periode der tidligere konflikter og uenigheter blir små og ubetydelige, og det er en større opplevelse av solidaritet og altruistiske handlinger. Det kan komme til uttrykk gjennom stor vilje til å hjelpe og dele av egne goder. Man glemmer feil og mangler ved lokalsamfunnet sitt, og får en utopisk framstilling av sitt eget lokalsamfunn. Den kan også utsette noen av de psykososiale konsekvensene hos enkelte fordi støtten fra lokalsamfunnet er så enorm. Denne perioden har allikevel en uunngåelig slutt, hvor tapene etter katastrofen fører til økt ensomhet og polarisering i det som var et forent lokalsamfunn.

Hva som skjer etter den umiddelbare perioden, kan imidlertid variere. Flere studier tilsier at sosiale forhold og samhold kan forbedres etter en katastrofe, spesielt i nær familie (Bonanno, Brewin, Kaniasty, & La Greca, 2010). Allikevel finnes det mye dokumentasjon som tilsier at de som er rammet hardest av en katastrofe nesten alltid vil oppleve en forverring i sosial støtte og sosiale forhold i etterkant. Dette kan for eksempel være gjennom dødsfall eller fraflytting fra miljøet som kan bidra til å skade eller redusere den enkelte sitt sosiale nettverk, eller ved at den forventede støtten er større enn den reelle støtten de faktisk får. Dette kan skje fordi de som er forventet å bidra med støtte selv er rammet av katastrofen, noe som gjør at de har mindre kapasitet til å bidra med støtte til andre (Bonanno, Brewin, Kaniasty, & La Greca, 2010).

Nasjonalt Kunnskapssenter for Vold og Traumatisk Stress (NKVTS) jobber med å forebygge og redusere helsemessige og sosiale konsekvenser etter traumatiske hendelser, blant annet katastrofer og terror. NKVTS har bistått etter flere krisesituasjoner med to større forskningsprogrammer etter terrorangrepet 22. juli 2011 og tsunamikatastrofen i Sørøst-Asia i 2004 (Vedlegg 1). Også etter skredet i Gjerdrum ble NKVTS tidlig involvert i den psykososiale oppfølgingen av de rammede, og gi råd om hvordan å følge opp befolkningen på best mulig måte. Allerede 15.01.2021, to uker etter skredet, var oppfølgingen av utsatte etter skredet ferdig utarbeidet. I planen står det at «forebygging av helseproblemer er av stor betydning for personen selv, for familien og andre sosiale relasjoner, og for lokalmiljø og

storsamfunn» (Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk stress, 2021). Planen hadde to målsetninger:

- Å forebygge utvikling av helse- og psykososiale problemer for de berørte av leirskredet i Gjerdrum
- Å fange opp helse- og psykososiale problemer tidlig slik at behandling kan tilbys så raskt som mulig, og på den måten forebygge langvarige forløp

På sikt var målet med oppfølgingen at befolkningen i minst mulig grad skulle slite med helseproblemer, skolefracfall og arbeidsuførhet, og at samholdet i lokalsamfunnet og tilliten til myndigheten skulle opprettholdes (Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk stress, 2021).

I artikkelen *Sosiokulturelle stedsanalyser – et grunnlag for medvirkning i planlegging?* skriver Per Gunnar Røe om hva det er som skaper et sted, eller et lokalsamfunn (Røe, 2023). Blant det han tar opp i artikkelen, er at et sted blir til gjennom at det sirkulerer fortellinger og representasjoner som samlet kan gi et bilde av, eller bygge opp under en myte om stedet. Han bruker Stavanger som eksempel, som har fått betegnelsen som Norges «oljehovedstad», og som er blitt en kollektiv forestilling av hva byen er, etter nyere utvikling i byen. Gjerdrum har en tilsvarende fortelling, som etter skredet ofte er blitt omtalt som «bygda med det store hjertet».

3. Metode og forskningsetikk

3.1 Metode og metodevalg

For å finne forskningsmetoden til prosjektet mitt måtte jeg vurdere hva som var den mest hensiktsmessige tilnærmingen for å få svar på min problemstilling. Jeg ville få et så bredt bilde som mulig av hvordan lokalbefolkningen opplever samholdet i Gjerdrum etter katastrofen, men samtidig ha muligheten til å få et dypere innblikk i hvorfor de opplever det slik. Kvantitativ metode med spørreundersøkelse var en mulighet, hvor jeg kunne få svar fra mange personer i lokalsamfunnet. Bruk av spørreskjema er særlig hensiktsmessig for å undersøke sammenhenger i store utvalg og for å gi en statistisk beskrivelse av den populasjonen utvalget er hentet fra. Dette ville samtidig bli mer generelt og gi mindre mulighet til å gå i dybden, noe jeg anser som viktig for å besvare forskningsspørsmålet mitt. Derfor kom jeg frem til at kvalitativ metode med dybdeintervju passet best for å få svar på problemstillingen.

Kvalitativ metode går ut på å samle inn data gjennom tekst, framfor tall. Kvalitative studier fokuserer på å stille utdypende og inngående spørsmål, og har til hensikt å fange opp mening, forståelse og opplevelse som det er vanskelig å fange opp ved hjelp av tall (Erdal & Granlund, 2021). Eksempler på kvalitative metoder er intervju, observasjon eller dokumentstudier.

Kvalitative studier gir bedre mulighet til å forstå mennesker og deres handlinger, samt at det gir mer rom for å stille oppfølgingsspørsmål og å observere intervjuobjektene. Samtidig kan ikke funnene fra intervjuene generaliseres på samme måte som en kvantitativ undersøkelse, som en spørreundersøkelse (Erdal & Granlund, 2021). Jeg valgte derfor en kvalitativ tilnærming som min metode, med semistrukturerte intervjuer. Gjennom å stille åpne spørsmål til intervjuobjektene kunne jeg få grundige svar på spørsmålene mine, ha mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål, samt få ytterligere informasjon som jeg kanskje ikke hadde tenkt på. I den sammenhengen er det viktig å være bevisst på egen rolle som forsker og ikke påvirke svarene til intervjuobjektene.

3.2 Forskningsetikk – etiske vurderinger

Det er naturlig at skredkatastrofen fremdeles er et sårbart tema for mange i lokalsamfunnet. Nesten hele kommunen er rammet enten direkte eller indirekte, noe som skaper en etisk problemstilling ved å intervju innbyggere. Jeg valgte derfor å ha få intervjuobjekter, og ikke intervju noen som var i en spesielt sårbar posisjon. Jeg valgte heller å bruke uttalelser fra mediasaker fra innbyggere og andre personer som er mer rammet av skredkatastrofen. Med tanke på at det også er en del særinteresser blant innbyggerne, ville jeg ikke at det skulle gi en skjev fremstilling. Jeg vurderte derfor at intervjuobjektene jeg valgte ut var mer «trygge» å bruke, uten at det ville føre til slike etiske problemstillinger.

Jeg er selv både innbygger i Gjerdrum og direkte rammet av skredet, noe som kan virke inn på forskningen min. Det kan for eksempel oppstå en problemstilling ved at jeg leter etter bekreftende data basert på egne oppfatninger fra lokalsamfunnet. Jeg har vært bevisst på dette i arbeidet og forsøkt å holde meg mer objektivt til det som har fremkommet. Samtidig kan mine erfaringer gi meg mer kunnskap om hvordan nå ut til innbyggerne, og et bedre innblikk i hva diskusjonene innad i kommunen er.

4. Datainnsamling – intervju

For å få et dypere innblikk i hvordan lokalsamfunnet i Gjerdrum er blitt påvirket kontaktet jeg personer som jeg så på som spesielt relevante og som har god kunnskap om både lokalsamfunnet og det faglige. Jeg gjennomførte derfor intervju med ordfører i Gjerdrum,

Anders Østensen. Han har vært ordfører i kommunen i 12 år, og hadde ansvar under skredet og i tiden etter. I mediedekningen etter skredet ble han et av de fremste symbolene for kommunen.

Jeg intervjuet også psykolog og professor i klinisk psykologi Tine Jensen ved NKVTS. Gjennom NKVTS har hun jobbet med katastrofen i Gjerdrum, og var tidlig involvert ved at hun ledet arbeidet med planen for den psykososiale oppfølgingen i kommunen.

4.1 Intervju med Anders Østensen

Intervjuet med Anders Østensen ble gjennomført på hans kontor i kommunehuset i Gjerdrum. Han fortalte først om arbeidet til kommunen i de første seks døgnene etter skredet da den akutte fasen pågikk. «Man lette da etter muligens overlevende, og alle ressurser i sving, det var over tusen mennesker inne på kulturhuset som var engasjert i sine oppgaver». Han sier det er naturlig at alle er veldig fokusert på sine egne oppgaver i denne perioden, og trekker frem de som bisto i den akutte fasen, blant annet politi, helse, Røde kors og Heimevernet. Han forteller om de akutte oppgavene til kommunen som måtte løse tjenestene som var nede etter skredet, spesielt ny barnehage, vann og avløp og «et vanvittig informasjonsbehov for alle som var rammet av skredet». Han sier at det i denne fasen er naturlig at «alle ser i samme retning», og at det ikke reises spørsmål som splitter i befolkningen.

Østensen forteller om «et fantastisk samhold» i dagene etter skredet, ikke bare i lokalsamfunnet, men fra hele Norge. Han trekker fram gaver som ble gitt til hotellene der de evakuerte bodde, frivillige som jobbet døgnet rundt og et «veldig solid samhold og man viste omtanke for hverandre» som eksempler på hvordan den akutte fasen var. Samtidig legger han til at «så begynte det kanskje å legge seg litt, fordi den hverdagen kom mer tilbake».

Videre forteller han om hvordan han ser på samholdet i kommunen i dag, to år etter skredet. Han trekker fram diskusjonen om etterbruken av skredområdet, hvor det er flere parter som er involvert, blant annet Gjerdrum golfklubb, grunneiere og naboer til skredområdet, i tillegg til de direkte berørte og pårørende som har et følelsesmessig aspekt som preger deres tanker om hva skredområdet skal brukes til. Han forteller at det er «veldig mange ulike oppfatninger og ytringer sitter løst i kommentarfelt og i sosiale medier», noe som fører til at uenigheten i lokalsamfunnet blir veldig synlig. Han sier at den felles forståelsen som tidligere var blant befolkningen, ikke er like sterk lenger.

Østensen sier han er overrasket over hvor vanskelig det har vært å komme til enighet med deler av befolkningen om området som ble rammet av raset, til tross for at kommunen har hatt en prosess der de har tatt imot innspill fra innbyggerne. Han sier at han ikke tror samholdet er varig svekket i Gjerdrum, men at prosessen som pågår nå med skredområdet skaper sterke oppfatninger, fordi det er mange interesser og følelser knyttet til det. Han tror derimot at perioden med konflikt er midlertidig, og at Gjerdrum igjen kommer til å bli en kommune der innbyggerne kommer overens og der det er godt samhold.

Han sier at han forstår at det kan være stor uenighet og fortvilelse hos noen, men at prosessen kommunen kommer til å gi gode resultater, og beskriver det som en midlertidig storm.

4.2 Intervju med Tine Jensen

Intervjuet med Tine Jensen ble gjennomført på Teams. Hun jobber ved NKVTS, som er det nasjonale ressurscenteret for vold og traumatisk stress. Vanligvis er det de regionale ressursentrene for vold og traumer (RVTS) som har ansvar for sin region. NKVTS ble allikevel bedt om å bistå etter skredet i Gjerdrum, fordi RVTS ikke hadde kapasitet til å ta hånd om situasjonen på egenhånd. NKVTS ble da bedt om å utarbeide en plan i dagene etter skredet. Jensen ledet dette arbeidet.

Tine Jensen påpeker i intervjuet at når det utarbeides beredskapsplaner av politikere, så er fokuset ofte i stor grad på «ting» framfor mennesker, og at NKVTS har hatt en særlig rolle ved å involvere det psykososiale aspektet når i arbeidet med beredskap. Hun mener at en god oppfølging og en god psykososial plan kan være med å forebygge konflikt innad i et samfunn. Hun peker også på at siktelsen mot kommunen kan ha bidratt til flere konflikter ved at det setter fokus på at skredet kunne vært unngått. Hun forteller at det er naturlig å ville vite hvorfor en slik katastrofe kan ha oppstått og hva som er årsakene, og at mennesker har en tendens til å lete etter årsaker selv, enten ved å peke på oss selv og stille spørsmål ved våre egne handlinger, eller peke på andre for å prøve å forstå hvorfor noe slikt kan ha skjedd. Mange av de berørte vil altså ha et behov for å finne en årsak, eller en grunn for hvorfor katastrofen skjedde.

Tine Jensen forteller om forskjellige faser i kriser, og at det i begynnelsen er et veldig stort sjokk og vantro blant befolkningen. Hun trekker frem de evakuerte som ble sendt til Olavsgaard hotell, der alle er i samme situasjon, noe som fører til samhold, omsorg og at man vil ta vare på hverandre. Videre, etter hvert som tiden går, vil det bli «tydeligere for alle hvem som er rammet på ulike måter». Hun trekker frem at de som ikke mistet husene sine mye

raskere kunne komme tilbake og begynne å leve sitt vanlige liv igjen. Samtidig vil de som har mistet husene sine, bruke mye lenger tid på å komme tilbake til en normal hverdag, og være mer «preget av en midlertidig krise». Hun trekker også frem de pårørende som har mistet noen i skredet, og at de vil «nesten aldri komme over det, fordi den vil alltid være borte». Disse forskjellene vil da bli tydeligere og tydeligere etter hvert som tiden går.

Hun mener katastrofen i Gjerdrum skiller seg fra tidligere katastrofer som 22. juli og tsunamien i Thailand. Hun bruker ordet *kaskadekatastrofe* for å beskrive disse to katastrofene. Dette vil si at katastrofen oppstår et sted, men at de berørte reiser hjem igjen til forskjellige steder etter katastrofen. Ved at de berørte kommer fra forskjellige steder over hele landet, blir det lettere for hver enkelt kommune å ivareta de berørte. I Gjerdrum derimot, er hele kommunen rammet, og «alle» er berørt på en eller annen måte, «fra de som ikke hørte helikoptrene engang til de som måtte evakuere og mistet huset sitt». På grunn av dette har alle i kommunen noe de skulle ha sagt, men at resultatet blir at ikke alle stemmer får like stor verdi.

Samtidig påpeker hun at det kan være positive virkninger etter en slik krise. Hun sier at «hvis ting håndteres fint og det blir gode løsninger, så kan det føre til mye samhold». Hun trekker fram at folk samlet seg, at det var sympati og at det var store innsamlingsaksjoner i tiden etter skredet. Samtidig påpeker hun at når «the spotlight is off», kan det føre til at de berørte i lokalsamfunnet føler seg glemt når resten av samfunnet går videre. Hun trekker også fram en motsats til Post-traumatisk stress (PTSD), som heter post-traumatisk vekst, der noen kan beskrive at de begynner å tenke annerledes om livet, at man setter mer pris på familie og relasjoner, og at man gleder seg mer over livet enn tidligere.

På spørsmål om hvordan man skal få skape samhold etter en konflikt, sier hun at det fra et psykologisk perspektiv er viktig at innbyggerne i kommunen føler seg lyttet til, og at det er åpenhet og anerkjennelse av at det er mange måter å løse ting på. Det vil også være viktig for mange å føle at de blir husket, for eksempel gjennom at kommunen har markeringer. Hun mener også at en eventuell støttegruppe vil være et positivt tiltak, og trekker fram at det er blitt opprettet støttegrupper etter andre katastrofer, blant annet Scandinavian Star-ulykken og 22. juli. Hun mener også at det er viktig at en støttegruppe skal være for hele kommunen, ikke bare de som er rammet hardest, men også for de som «bodde på fjell». Til slutt påpeker hun viktigheten av samhold i et slikt lokalsamfunn, og at vi har tillit til hverandre etter en slik hendelse når livet går tilbake til normalen.

5. Analyse og drøfting

5.1 Tidlig samhold, forverring over tid

Forskning fra tidligere naturkatastrofer internasjonalt, tilsvarende skredet i Gjerdrum, viser at vanlig utvikling etter en katastrofe er enorm sosial støtte, oppmerksomhet og omsorg umiddelbart etter hendelsen. Det at krisesituasjonen oppsto så brått, den enorme mediedekningen og tilstedeværelsen av redningsetater bidro med å skape en unntakstilstand for hele befolkningen. Tidligere konflikter i lokalsamfunnet får mindre betydning, forskjeller mellom folk blir mindre og man opplever at man er i samme situasjon. Den umiddelbare perioden kan beskrives som en «utopi-periode», noe som også beskrives i artikkelen av Bonanno mfl. (Bonanno, Brewin, Kaniasty, & La Greca, 2010). Et eksempel på dette er de evakuerte som ble sendt til Olavsgaard hotell, hvor det var en følelse av at man hadde samme utfordringer og noenlunde samme opplevelser. Dette har en positiv effekt på lokalsamfunnet, spesielt på de som er hardest rammet. Denne perioden tar imidlertid slutt etter hvert som situasjonen blir mindre akutt og flere går tilbake til sine vanlige liv. Etter hvert fikk mange av de evakuerte som ikke hadde mistet husene sine på Olavsgaard reise hjem igjen etter hvert som evakueringssonen ble mindre, mens de som ikke kunne flytte hjem igjen ikke fikk samme mulighet til å «lande». Det bidro til å skape et større skille mellom grupper innad i lokalsamfunnet, blant annet basert på hvor mye tid de ulike brukte på å komme tilbake til en normal hverdag. Allerede da ble det formet inngruppe og utgruppe, der de som ble igjen på Olavsgaard opplevde et fellesskap som de ikke delte med de andre som ikke hadde mistet hus og hjem på samme måte. Det ble veldig tydelig forskjeller mellom de som var direkte berørt og de som var mer indirekte berørt.

Videre har siktelsen av kommunen hatt en stor påvirkning på flere av innbyggers tillit til kommunens ledelse og myndigheter. En slik siktelse kan gi et inntrykk av at katastrofen kunne vært unngått. Når innbyggere heller ikke føler seg hørt eller lyttet til, vil det i sum bidra til misnøye blant befolkningen. I Gjerdrum har dette kommet til uttrykk blant annet gjennom sosiale medier der «kommunen» blir omtalt som sydebukken. Tilsvarende har man sett i etterkant av terrorangrepet på Utøya. Etter at det ble kjent at liv kunne vært reddet dersom politiet hadde kommet raskere til stedet, vokste det frem et ulmende sinne hos flere av de pårørende. Dette sinnet kom til uttrykk i konflikten om minnesmerket (Røyneland, 30.3.23).

5.2 Større skiller mellom grupper – «det er på tide å gå videre»

Etter hvert som tiden går blir altså forskjellene større mellom de som er sterkt berørt, kanskje traumatisert og som trenger mer tid på å komme tilbake til en normal hverdag, og de som ikke er like sterkt berørt og som raskt kan normalisere livene sine, større. Etter hvert må alle tilbake i jobb, skole og andre aktiviteter der det etter hvert skapes en forventning til at alle må komme seg videre. Tine Jensen fra NKVTS, trekker paralleller til de rammede etter 22. juli, som etter hvert fikk beskjed om at «det er på tide å gå videre», og komme tilbake til vanlige gjøremål igjen (Vedlegg 1). Jensen snakket om «de som ikke hørte helikoptrene engang til de som måtte evakuere og mistet huset sitt». Forskjellene mellom disse gruppene vil være mindre i starten, men etter hvert vil utfordringene hver av gruppene møter, bli svært forskjellige. Dette nevner også Jensen i intervjuet, og vi ser også i tidligere forskning at det er en stor forskjell i reaksjoner mellom de som er direkte rammet og de som ikke er direkte rammet. I den første tiden etter at hverdagen tilsynelatende var tilbake etter raset i Gjerdrum, var de som hadde mistet hjem, og kanskje familiemedlemmer, fremdeles i sorg da beboere i nærliggende leiligheter gikk ut i mediene og krevde å få erstatning fordi boligprisene på husene deres var redusert (Hustadnes, Stang, & Gedde-Dahl, 2021).

En vanlig reaksjon etter katastrofer og kriser er en forsterkning av såkalte «inngrupper og utgrupper». Etter en katastrofe vil man ha behov å samles med de man mener man har noe til felles med, noe Heidi Wittrup Djup sier i sitt intervju med Verdensdagen for psykisk helse. Vi blir mer opptatt av å beskytte vår egne, men samtidig dannes det en utgruppe som kan devalueres, eller mistenkeliggjøres. I Gjerdrum vil det være naturlig for de hardest rammede å beskytte hverandre. Man blir samtidig mer opptatt av at sine egne interesser ivaretas og at man blir hørt. Det kan derfor oppstå konflikt dersom det finnes andre grupper som har motstridende interesser, som tidligere nevnt med prosessen med å reetablere skredgropa.

5.3 Tidlig psykososial oppfølging forebygger konflikt

Det langsiktige målet med oppfølgingen av innbyggerne i Gjerdrum etter skredet, var å forhindre konflikter og opprettholde tillit til ledelse og myndigheter. NKVTS var altså klare over hvilke problemer som kan oppstå etter en katastrofe, og at tidlig oppfølging er kritisk for å forebygge konflikt. Psykososial oppfølging kan bidra med å gi ekstra støtte til de som trenger det, og som opplever at de ikke får den støtten de trenger fra lokalsamfunnet. Ettersom svært mange innbyggere i kommunen var rammet, ble det tidlig etter katastrofen tydelig at behovet for psykososial oppfølging var stort (Aasdalen & Musavi, 2021). Ordføreren i Gjerdrum kritiserte den gang at penger til psykososial oppfølging ikke inngår i

beredskapsplanene, som ifølge ham medførte bekymring for om kartleggingen og behandlingen til innbyggerne kom i tide (Aasdalen & Musavi, 2021). Kommunen søkte da om 61,5 millioner kroner til psykososial oppfølging. Det er altså ingen tvil om at et psykososialt tilbud var nødvendig, spesielt for enkeltindivider, og det er også sannsynlig at det har forebygget konflikter, men det er allikevel som vist over klart at det ikke har forhindre konflikter. Tine Jensen er også klar på viktigheten av psykososial oppfølging, og legger vekt på viktigheten av langvarig oppfølging. Det samme har også støttegruppa etter terrorangrepene på Utøya erfart, og lederen av gruppa har uttalt at det er viktig at oppfølgingen er langvarig (åpent møte i Gjerdrum 30.3.23).

5.4 Arbeidet med skredgropa har forverret samholdet

Det er tydelig at arbeidet med skredgropa som har pågått siden sommeren 2021, har hatt en negativ påvirkning på lokalsamfunnet i ettertid. Folk blir opptatt av å beskytte sine egne særinteresser, og flere føler at de ikke blir lyttet til og ikke får sine ønsker og behov ivaretatt. Man har på den ene siden grunneiere og Gjerdrum golfklubb som har mistet grunn og har sterke egeninteresser. Disse har fått flere kronikker publisert i lokalavisen og deler innlegg og synspunkt i sosiale medier (Aasdalen & Musavi, 2021). På den andre siden er de som er pårørende og direkte rammet som har et mer emosjonelt forhold til rasområdet, kanskje knyttet til sorg og tap. Tine Jensen trekker fram konflikten som oppsto rundt 22. juli-minnesmerke, som førte til rettssak mellom naboene og staten. Jensen mener at det er viktig å vente i «helst 10 år» før man begynner et arbeid på et minnesmerke, for at eventuelle sorgprosesser skal ha gått over. Hun trekker frem dette som en av grunnene at det ble konflikt etter 22. juli. Det som gjør situasjonen i Gjerdrum problematisk, er at kommunen er avhengig av støtte fra NVE for å få gjort sikringstiltak ved en eventuell park. For det andre er det politisk enighet om å lage området til en park der alle kan og minnes det som har skjedd. NVE skal etter planen trekke seg ut av Gjerdrum i løpet av 2023, noe som gir kommunen relativt dårlig tid til å få utarbeidet en eventuell park eller minnesmerke.

Selv om kommunen har involvert innbyggerne i prosessen med parken, har det med tiden blitt tydelig at enkelte er lite fornøyde med det som er besluttet. Både Anders Østensen og sitat fra innbyggere i kommunen viser at det er blitt en vanskelig diskusjon der noen særinteresser roper høyt, selv om de ikke egentlig representerer et mindretall av innbyggerne. Det er naturlig å tenke at grunneiere, naboer og golfklubben har mer makt, men ikke minst mer kapasitet til å være aktive i diskusjonen, enn de som er hardere rammet. Igjen blir synspunktet om at «det er på tide å gå videre» tydeligere gjennom denne prosessen. De som er mer berørt

kan ha behov for mer tid, mens for eksempel Gjerdrum golfklubb som ikke har en like emosjonell tilknytning, vil ha et større behov for å bli ferdig med arbeidet i skredgropa for å så raskt som mulig få tilbake to golfhull.

Når saker om skredgropen blir diskutert i forum slik som Gjerdrumsportalen, kommer misnøyen stadig til uttrykk. Det skrives innlegg som «ingen av oss som ble direkte berørt av det som skjedde høres her inne» og «nei, vi er blitt til luft vi. Er skuffa jeg». Andre skriver «kan det være at mange i kommunen og herredsstyret egentlig synes at golf er noe dritt» i diskusjoner om hva skredgropa skal brukes til. Da en listekandidat for ett av kommunepartiene ble fjernet fra listen til partiet etter uttalelser om skredområdet, skapte det også ytterligere konfliktfylt klima, der personer uttalte «hva slags demokrati er dette?» og «skal vi virkelig gå så langt ... fy søren for et råttent parti som stikker folk i ryggen». Disse sitatene gir et inntrykk av misnøye blant befolkningen, at mange ikke føler seg hørt og at tillit til ledelsen er svekket. Dette uttrykte også plansjef i kommunen Berit Adriansen i sin redegjørelse for Kommuneplanutvalget i Gjerdrum kommune 22.3.2023. Der sa hun at tilliten fra enkelte til kommunens administrasjon er liten. Dette indikerer at kritikerne ikke skiller mellom politikerne og administrasjonen, men at «kommunen» defineres som utgruppe og tilskrives negative hensikter. Det er samtidig viktig å presisere at kritiske utsagn i denne gruppa ikke representerer holdningene i hele befolkningen, samtidig som at det blir veldig synlig for alle innbyggerne i kommunen som er medlemmer av gruppa og at det kan skapes et inntrykk av at holdninger er mer utbredt enn det de faktisk er.

5.5 Skredet har skapt et positivt bilde av Gjerdrum utad

Som nevnt tidligere, kan fortellinger eller representasjoner om et sted gi et bilde av hvordan dette stedet er. Dette ser vi blant annet i Stavanger, som har blitt kjent som oljeby, og som ofte blir kalt Norges «oljehovedstad». Vi kan si at det samme har skjedd i Gjerdrum, som tidlig fikk kallenavnet «den lille bygda med det store hjertet», som et symbol på det tette båndet i lokalsamfunnet der alle kjenner alle. Det er derfor interessant å se at selv om flere melder om at samholdet i bygda er svekket, så har bildet utad av Gjerdrum som et samfunn med sterke bånd stått seg.

5.6 For lite fokus på mennesker i beredskapsarbeid

Beredskapsplanene for naturkatastrofer har tidligere blitt problematisert både av Tine Jensen og av kommunen. Jensen mener at det er for lite fokus på mennesker og for mye fokus på materielle ting i beredskapsplanene, som for eksempel infrastruktur. Anders Østensen har

også tidligere uttalt at psykososial oppfølging ikke har stor nok prioritet i beredskapsplanene. Kommunen søkte som nevnt om 61,5 millioner til psykososial oppfølging, men fikk kun 15 millioner av kommunal- og moderniseringsdepartementet (Aasdalen & Musavi, 2021). Psykosial oppfølging er ikke bare viktig for individer for å forhindre helseplager, men det er også viktig for hele lokalsamfunnet og hvordan dette klarer seg sammen etter en katastrofe som den som rammet Gjerdrum.

6. Konklusjon

Funn fra intervjuer med ordfører Østensen, psykolog Tine Jensen og utsagn fra innbyggere, tyder på at det å føle seg hørt og lyttet til er noe av det viktigste for et lokalsamfunn etter en katastrofe. At man får den støtten man trenger og at behovene man har blir oppfylt, har mye å si for hvordan innbyggerne har det. Når vi ser katastrofen i Gjerdrum opp mot tidligere hendelser som terroren 22. juli, ser vi at det er mange like prosesser og hendelsesforløp. Først er det en kort og intensiv periode med gjensidig støtte, tillit og et utopisk syn på sitt eget samfunn, etterfulgt av en periode der livet går over i en hverdagslig fase igjen der de fleste går tilbake til sitt normale liv, mens andre br. Til tross for at katastrofer kan ha vidt forskjellige opphav og forløp, er det mange fellestrekk ved hvilke konsekvenser katastrofer kan ha for et lokalsamfunn.

Både tidligere forskning og dette forskningsprosjektet viser altså viktigheten av å ivareta innbyggerne, også i lengre tid etter en katastrofe. For å nettopp kunne ivareta innbyggerne, spiller psykososial oppfølging en stor rolle. Dette arbeidet viser hvor viktig det er at hjelpen ikke stopper for tidlig, noe som også er pekt på av Nasjonal støttegruppe etter 22.juli. Noe av det viktigste å ta med seg fra katastrofen i Gjerdrum, og som kan være lett å glemme, er de virkelige konsekvensene av skredet. Ti personer mistet livet, flere mistet hjemmene sine og hele lokalsamfunnet ble endret for alltid. Jeg mener Anders Østensen sin beskrivelse av situasjonen i kommunen som en «midlertidig storm» er god, og gir håp for fremtiden til Gjerdrum; at Gjerdrum igjen kan bli et tett lokalsamfunn der vi vet å ta vare på hverandre.

Referanser

- Berg, T. (2023, Mars 11). *Ove raser mot kommunens folk: – Hva jeg synes om jobben de har gjort egner seg ikke til å stå i avisa*. Hentet fra Romerikes blad: <https://www.rb.no/ove-raser-mot-kommunens-folk-hva-jeg-synes-om-jobben-de-har-gjort-egner-seg-ikke-til-a-sta-i-avisa/s/5-43-1976388>
- Bonanno, G. A., Brewin, C. R., Kaniasty, K., & La Greca, A. M. (2010). *Weighing the Costs of Disaster: Consequences, Risks and Resilience in Individuals, Families and Communities*. Hentet fra Association for Psychological Science.
- Djup, H. W. (2022, Oktober 7). *Hvem blir vi i kriser? (V. f. helse, Intervjuer)* Hentet fra Verdensdagen for psykisk helse: <https://www.verdensdagen.no/gjesteinnlegg/hvem-blir-vi-i-kriser>
- Erdal, S. F., & Granlund, L. (2021). *Sosiologi og sosialantropologi*. Oslo: Aschehoug.
- Gjerdrum kommune. (2023, Mars). *Alt om leirskredet i Gjerdrum*. Hentet fra Gjerdrum kommune: <https://www.gjerdrum.kommune.no/virksomheter/alt-om-leirskredet/>
- Gjerdrum kommune. (2023, Mars 14). *Åpent informasjonsmøte om mulig opprettelse av støttegruppe etter leirskredet i Gjerdrum*. Hentet fra Gjerdrum kommune: <https://www.gjerdrum.kommune.no/aktuelt/apent-informasjonsmote-om-mulig-opprettelse-av-stottegruppe-etter-leirskredet-i-gjerdrum/>
- Kaniasty, K. (2019, Juli 18). *Social support, interpersonal, and community dynamics following disasters caused by natural hazards*. Hentet fra Sciencedirect.
- Nasjonalt Kunnskapscenter om Vold og Traumatisk stress. (2021, Januar 15). *Oppfølging av utsatte for skredkatastrofen i Gjerdrum kommune 30/12-2020*.
- Nasjonalt Kunnskapscenter om vold og traumatisk stress. (u.d.). *Om oss*. Hentet fra Nasjonalt Kunnskapscenter om Vold og Traumatisk stress.
- (2022). *NOU 2022: 3 På trygg grunn - Bedre håndtering av kvikkleirerisiko*. Oslo: Olje- og energidepartementet.
- NRK. (2023, Mars 6). *Kraftig befolkningsvekst i Gjerdrum*. Hentet fra NRK: <https://www.nrk.no/osloogviken/kraftig-befolkningsvekst-i-gjerdrum-1.16323410>
- Røe, P. G. (2023, Mars). *Sosikulturelle stedsanalyser - et grunnlag for medvirkning i planlegging?* Hentet fra Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Røyneland, L. K. (2023, Mars 30).
- SSB. (2023, Mars 31). *06913: Befolkning og endringer, etter statistikkvariabel, region og år*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/statbank/table/06913/tableViewLayout1/>
- Wold, G. C. (2021, November 30). *Tore (53) og familien overlevde Gjerdrum-skredet: – Vi flytter aldri tilbake*. Hentet fra Dagsavisen: <https://www.dagsavisen.no/nyheter/2021/11/30/tore-53-og-familien-overlevde-gjerdrum-skredet-vi-flytter-aldri-tilbake/>
- Aasdalen, D., & Bakken, J. D. (2022, Februar 4). *Gjerdrum-varsler støtter politiet*. Hentet fra NRK: https://www.nrk.no/osloogviken/gjerdrum-kommune-siktet-etter-leirskred_-varsler-stotter-politiet-1.15839664

Aasdalen, D., & Musavi, B. F. (2021, Mai 20). *Gjerdrum kommune fortviler: - Dette er mennesker som har store traumer*. Hentet fra NRK: https://www.nrk.no/osloogviken/trenger-oppfolging-etter-skredet-i-gjerdrum_-_jeg-er-redd-1.15500908

Aasum, K. (2023, Februar 6). *Rolf misliker det han ser – vel to år etter skredet i Gjerdrum*. Hentet fra Romerikes blad: <https://www.rb.no/rolf-misliker-det-han-ser-vel-to-ar-etter-skredet-i-gjerdrum/s/5-43-1955402>

Vedlegg

Intervju Tine Jensen

Hvilke reaksjoner er vanlig etter en slik hendelse?

Hvordan kan kriser påvirke oss positivt?

Hvordan kan de påvirke negativt?

Da jeg intervjuet ordføreren sa han at han opplevde at samholdet i kommunen var svekket. Hva tror du kan være grunnen til det?

Kan du fortelle om arbeidet ditt med Gjerdrum? Hvorfor er det viktig?

Hva skal til for å skape samhold etter en slik krise? Hva er viktig?

Det skal kanskje opprettes en støttegruppe i Gjerdrum. Hva synes du om et slikt tiltak?

Intervju med Anders Østensen

Kan du beskrive situasjonen kort tid etter skredet? Hva var viktig på kort sikt?

Hvordan opplevde du samholdet i bygda i dagene og ukene etter?

Hvordan opplever du samholdet nå, to år etter?

Er det noe som har overrasket deg?

I 2021 gikk folketallet i Gjerdrum ned. I 2022 gikk det kraftig opp. Hva tror du er grunnen til dette?

Hva tenker du er viktig for å skape samhold i et lokalsamfunn som Gjerdrum, etter en slik krise?